

MARIA KORYBUT-MARCINIAK
Instytut Historii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie
ORCID: 0000-0001-8196-5119

DOI: 10.4467/12311960MN.24.050.20880

Jakub Szymkiewicz (1775–1818) – wileński lekarz, filantrop, publicysta. Retusz biograficzny

Jakub Szymkiewicz (1775–1818) – Vilnius physician, philanthropist, publicist. Biographical retelling

Summary

Jakub Szymkiewicz (1775–1818) is mainly known in the history of medicine for his works: *The Science of Theoretical and Practical Surgery* and *The Science of Children's Diseases*. In the literary sphere, he became famous as the initiator of the *Society of Shovelers* and its first president, as well as the co-founder of a satirical magazine, which was the press organ of the society, "Wiadomości Brukowe" ("Street News"), in which he published articles under the pseudonym "Nobleman on a shovel". He was a bright personality in the Masonic movement, a reformer of one of the most active Lithuanian lodges, striving above all to make social reforms effective, and a member of the Vilnius Charity Society. He was also the first Polish author of a scientific treatise on alcoholism. This article aims to present the figure of the Vilnius doctor in a broader historical context, to complete the threads of his biography as far as the surviving sources allow, and to revise the errors repeated in his biographies.

Słowa kluczowe: medycyna, Wilno, pomoc społeczna, XIX wiek, czasopisma satyryczne

Keywords: medicine, Vilnius, social welfare, 19th century, satirical periodicals

Jakub Szymkiewicz – wileński lekarz-humanista – jest postacią, która interesowała przede wszystkim trzy grupy badaczy: historyków medycyny, historyków literatury i historyków społecznych. Jego bio-

gram pojawia się w encyklopediach, słownikach lekarzy, słownikach literackich zarówno polskich, jak i litewskich oraz rosyjskich. W Polskim Słowniku Biograficznym obszerną notę biograficzną Szymkiewicza skreślił Grzegorz Nieć, autor monografii o jego życiu i działalności publicystycznej¹. Na gruncie historii medycyny znany jest głównie dzięki pracom: *Nauka chirurgii teoretycznej i praktycznej* i *Nauka o chorobach dzieci*. Na niwie literackiej zasłynął jako inicjator Towarzystwa Szubrawców i pierwszy jego prezydent oraz współzałożyciel satyrycznego pisma, będącego organem prasowym towarzystwa „Wiadomości Brukowych”, w którym zamieszczał artykuły pod pseudonimem „Szlachcic na łopacie”. Był jaskrawą osobowością w ruchu masońskim, reformatorem jednej z najaktywniejszych litewskich łóż, dążącym przede wszystkim do uskuteczniania reform społecznych. Wreszcie był pierwszym polskim autorem rozprawy naukowej dotyczącej pijaństwa – przez co okrzyknięto go pionierem alkoholologii.

Z powodu jego zasług w obszarze pediatrii Szkoła Podstawowa w Marzeninie (województwo łódzkie) obrała Szymkiewicza na swojego patrona. Jest on również patronem dwóch medali: ustanowionego przez Katedrę Ortodoncji Uniwersytetu Jagiellońskiego, z inicjatywy prof. Zdzisława Gajdy, medalu „Gloria Orthodontiae” – odznaczenia za zasługi dla rozwoju polskiej ortodoncji oraz „Sobrietas maxima virtus omnium” – odznaczenia nadawanego przez Zarząd Główny Społecznego Komitetu Przeciwalkoholowego w Warszawie.

Pomimo niesłabnącego zainteresowania postacią wileńskiego lekarza nadal dużo obszarów jego życia pozostaje w cieniu tajemnicy. Znajdujemy różne przekazy dotyczące miejsca i daty jego urodzenia, nie znamy jego pochodzenia, a nawet imion rodziców, nie ma pewności, czy był w związku małżeńskim ani czy pozostawił po sobie potomstwo. Białe plamy zawiera również jego działalność społeczna w Wilnie. Dokumentacja związana z życiem Szymkiewicza jest niezwykle skąpa, stąd jego życiorys budowano z okrucichów informacji. Współcześni skreślili jedynie zdawkowe opisy charakteru Szymkiewicza, a on sam nie pozostawił po sobie egodokumentów. Pamięć zawdzięcza przede wszystkim opublikowanym dziełom – monografiom, artykułom, publicystyce satyrycznej. Celem artykułu jest przypomnienie postaci i krytyczna rekonstrukcja biografii lekarza, który w stosunkowo krótkim, czterdziestotrzyletnim życiu wykazał się niebywałą ener-

---

¹ G. Nieć, *Szymkiewicz Jakub*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* [dalej PSB], t. L/2, z. 205, Warszawa–Kraków 2015, s. 251–253; idem, *Szymkiewicz Jakub „Szlachcic na łopacie”*. *Satyryczny reporter „Wiadomości Brukowych”*, Kraków 2006.

gią organizacyjną i społecznikowską. Zamierzam ukazać jego postać w szerszym kontekście historycznym, uzupełnić wątki życiorysu, na ile umożliwiają to zachowane źródła, a także zrewidować powtarzane w jego biogramach błędy.

Pochodzenie

Ród szlachecki Szymkiewiczów (Szymkowiczów) na Litwie był bardzo rozrodzony i posługiwał się wieloma herbami: Kościeszka, Doliwa, Mogiła, Dowojna, Łabędź, Prawdzic, Sistrzeniec, Rudnica². Adam Boniecki w *Poczcie rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI w.* wspomina Jana Szymkowicza – marszałka królewskiego w latach 1551–1568 i Pawła Szymkowicza – chorążego wiłkomierskiego w 1531 r.³ Od Pawła pochodzi gałąź rodziny posługująca się herbem Kościeszka. Tu należy nadmienić, że szlachta żmudzka należała do uboższej i bardzo rozdrobnionej szlachty litewskiej. W *Herbarzu polskim* Kacpra Niesieckiego znajdujemy Jana Szymkowicza herbu Kościeszka, pełniącego urząd pisarza litewskiego od starosty wiłkomierskiego i tykocińskiego, który zmarł jako starosta witebski (trzykrotnie sprawował poselstwo do Moskwy – 1555, 1559, 1567)⁴. Należał on do potomków Pawła – chorążego wiłkomierskiego. W rejestrach popisowych pospolitego ruszenia szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1621 r. nazwisko Szymkiewicz pojawia się wyłącznie w Księstwie Żmudzkiem⁵. Również z Księstwa Żmudzkiego pochodzą Szymkowicze, najprawdopodobniej potomkowie kniazia Temryka Szymkowicza Czerkaskiego, rotmistrza JKM, który na Żmudzi otrzymał od króla znaczny majątek – potwierdzony przez Sejm na prawie lennym w 1598 r.⁶ W taryfie podymnego z 1667 r. znajdujemy 37 Szymkiewiczów. Szymkiewiczze występują w popisach najczęściej jako właściciele jednego dymu szlacheckiego, co potwierdza niską pozycję majątkową rodziny⁷. Taryfa podymnego z 1690 r. odnotowuje 26 rodzin Szymkiewiczów – podobnie jak w taryfie z 1667 r. Szymkiewiczze zazwyczaj nie mieli poddanych, jedynie u kilku reprezentantów rodziny odnotowano po 1 dymie poddańskim,

---

² J. Ciechanowicz, *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. V, Rzeszów 2001, s. 223–224.

³ A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI*, Warszawa 1887, s. 347.

⁴ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. VIII, Lipsk 1841, s. 646.

⁵ *Rejestry popisowe pospolitego ruszenia szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1621 r.*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 2015, s. 58, 65, 70, 94, 105.

⁶ *Ibidem*, s. 88.

⁷ G. Błaszczyk, *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. V, Warszawa 2016, s. 553–555.

co potwierdza jej przynależność do drobnej szlachty. Przedstawiciele rodziny osiadłej na Żmudzi rzadko sprawowali urzędy – do wyjątków należy Tadeusz Szymkiewicz – cześnik żmudzki w 1767 r., Jan Piotr – podczaszy wileński 1691–1701⁸.

W *Herbarzu szlachty żmudzkiej* wymienia się kilkanaście gałęzi Szymkiewiczów, których wywody szlacheckie z końca XVIII i początku XIX w. zachowały się w archiwach. Większość Szymkiewiczów, tytułujących się herbem Kościeszka, posiadało niewielkie majątki w powiecie rosieńskim: Pokłonie, Poszeszuwie, Dunaki, Kiebojcie, Jurgajcie⁹. Jak wskazują dokumenty, niektórzy przedstawiciele rodziny opuszczali tereny Żmudzi i przynosili się na Litwę, poszukując „stanowi szlacheckiemu losu przyzwoitego”¹⁰. Należał do nich Stanisław Szymkiewicz, właściciel folwarku Pniewszczyzna w powiecie wiłkomierskim (parafia kowarska), który w początkach XVIII w. pozostawił majątek swoim potomkom¹¹. Licznych Szymkiewiczów herbu Kościeszka i Ślepowron możemy również spotkać w powiecie lidzkim¹².

Do której z gałęzi rodziny Szymkiewiczów należał lekarz Jakób Szymkiewicz – tego nie udało się ustalić. Wśród autorów biografii lekarza panują rozbieżności. Bez wątplenia najwnikliwszy biograf Jakuba Szymkiewicza – Grzegorz Nieć w monografii *Jakub Szymkiewicz „Szlachcic na łopacie” – satyryczny reporter „Wiadomości Brukowych”* – uznaje, że urodził się najprawdopodobniej w Rosieniach na Żmudzi. Tenże autor w biogramie Szymkiewicza zamieszczonym w *Polskim Słowniku Biograficznym* kilka lat później skłania się ku twierdzeniu, że najprawdopodobniej Szymkiewicz urodził się w majątku Taukiele (w powiecie wiłkomierskim), czyli w miejscowości, w której zmarł¹³. Większość badaczy podaje, że lekarz pochodził ze Żmudzi, czyli z obszaru, gdzie rodzina Szymkiewiczów była najliczniejsza, a także bardzo rozdrobniona i uboga. Janina Kamińska, która dotarła do dokumentów w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego odnoszących się do okresu studiów Szymkiewicza, stwierdza jego żmudzkie pochodzenie i podaje, że dopiero po studiach osiadł na stałe w Wilnie¹⁴. Przemawia

⁸ Ibidem, s. 555–557.

⁹ Ibidem, s. 557–564; J. Ciechanowicz, op. cit., s. 223–224.

¹⁰ J. Ciechanowicz, op. cit., s. 225.

¹¹ Ibidem.

¹² Cz. Malewski, *Rody szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiat lidzki*, Wilno 2005, s. 237.

¹³ G Nieć, *Szymkiewicz Jakób...*, op. cit., s. 251.

¹⁴ J. Kamińska, *Universitas Vilnensis 1793–1803. Od Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego do Imperatorskiego Uniwersytetu Wileńskiego*, Warszawa 2012, s. 293.

za tym również zapis w testamencie Szymkiewicza – figuruje w nim jego rodzony brat Dominik, mieszkający wraz z rodziną w powiecie rosieńskim (być może w majątku rodowym)¹⁵.

Interesująca jest rozbieżność dat urodzenia podawanych w literaturze. Ludwik Janowski w *Słowniku biograficzno-bibliograficznym dawnego Uniwersytetu Wileńskiego* podaje rok 1773. Ta data, zdaniem Grzegorza Niecia, została wyliczona na podstawie nekrologu, zamieszczonego w „Kurierze Litewskim”, w który widnieje informacja, że zmarł nie w wieku 43, ale w wieku 45 lat¹⁶. W innych opracowaniach albo data narodzin nie jest w ogóle podawana, albo podaje się rok 1775. Rok 1775 potwierdzają dokumenty wolnomularskie i Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk¹⁷. Dzień, w którym przyszedł na świat, jest trudny do ustalenia; pojawiają się dwie daty dzienne – 8 lipca i 3 grudnia. Bez odnalezienia metryki chrztu nie można tego rozstrzygnąć – a jej poszukiwania utrudniają wątpliwości co do miejsca urodzenia. Kontrowersji nie budzi za to data śmierci lekarza potwierdzona w testamencie i w nekrologu zamieszczonym w „Kurierze Litewskim” – zmarł 18/6 listopada 1818 r.¹⁸ w majątku Taukiele. Jeśli chodzi o najbliższą rodzinę Jakuba Szymkiewicza, nie ma wątpliwości jedynie do tego, że miał rodzeństwo – brata Dominika i nieznaną z imienia siostrę, która wyszła za Augustowskiego, matkę Kazimierza Augustowskiego – jedyne go sukcesora wymienionego w testamencie.

Wykształcenie

Przy założeniu, że Szymkiewicz pochodził ze zubożałej szlachty żmudzkiej, należy mniemać, że musiał mieć protektora, dzięki któremu zyskał fundusze na wykształcenie. Mógł ukończyć szkołę pijarską w Rosieniach, która cieszyła się dobrą opinią wśród miejscowej szlachty¹⁹. Studia rozpoczął w 1796 r. w Szkole Głównej Litewskiej. Ze wstąpieniem na uczelnię raczej nie miał problemu – nie obowiązywały wówczas egzaminy kandydackie, a naukę mógł podjąć każdy, kto ukończył szkołę średnią i przedstawił odpowiedni atestat. Jak większość

---

¹⁵ Lietuvos valstybės istorijos archyvo, F. 1135/4/46, *Sprawa testamentu Jakuba Szymkiewicza znaleziona w papierach po prof. Mikołaju Mianowskim*, k. 13.

¹⁶ „Kurier Litewski” 1818, nr 96, 29 listopada.

¹⁷ T. Ostrowska, *Przedstawiciele nauk medycznych i ich działalność naukowa w Warszawskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk (1800–1832)*, Wrocław 1982, s. 45–46.

¹⁸ W literaturze znajdujemy najczęściej datę 6 listopada 1818 r. wg kalendarza julińskiego.

¹⁹ Zob.: M. Ausz, *The Piarist School in Raseiniai*, „Res Historica” 2021, nr 51, s. 289–312.

studentów rekrutujących się z drobnej szlachty Szymkiewicz musiał zarabiać na utrzymanie się w Wilnie podczas studiów – udzielał korepetycji w domach prywatnych, a okresowo podejmował się pracy urzędniczej²⁰. Wiadomo, że w roku 1802 uczęszczał na wykłady anatomii i fizjologii Jana Lobenweina (pochodzącego z Wiednia)²¹. Z pewnością należał do studentów pracowitych, pilnych i ambitnych. Profesor Stanisław Jundziłł wspominał w pamiętnikach, że Szymkiewicz znalazł się w grupie uczniów niezadowolonych z wykładów Ferdynanda Spitznagla wykładającego historię naturalną, którzy zwrócili się z prośbą do Jundziłła o dodatkowy kurs mineralogii²². Trudno orzec, czy Jundziłł – znany ze swojej złośliwości wobec profesorów cudzoziemców (zwłaszcza Niemców) – nie wykorzystał prośby pilnych studentów jako okazji do podważenia kompetencji Spitznagla, a następnie przejęcia po nim wykładu²³. Z pewnością Szymkiewicz był dociekliwym i rzetelnym studentem. Studia w Wilnie zakończył w czerwcu 1802 r. Po zdanym egzaminie otrzymał dyplom z medycyny i chirurgii. Czas nauki w Szkole Głównej Wileńskiej był okresem wyczerpanej pracy, ale również nawiązywania trwałych przyjaźni. Wśród najbliższych towarzyszy Szymkiewicza znaleźli się: Jan Wolfgang²⁴, Mikołaj Mianowski²⁵, Kazimierz

²⁰ L. Klimka, *Jokūbas Šimkevičius (1775–1818) – gydytojas, visuomenininkas, filantropas*, „Medicinos Istorija ir Praktika” 2011, t. 17, nr 4, s. 558.

²¹ J. Kamińska, op. cit., s. 181.

²² S. Jundziłł, *Pamiętniki życia księdza Stanisława Jundziłła*, wyd. A.M. Krupiel, Kraków 1905, s. 75.

²³ J. Kamińska, op. cit., s. 199–200.

²⁴ Jan Wolfgang (1776–1854) – profesor farmacji i farmakologii na Uniwersytecie Wileńskim. Należał do Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego. Był współredaktorem „Pamiętnika Farmaceutycznego Wileńskiego” oraz „Dziennika Medycyny, Chirurgii i Farmacji”. W 1821 r. zainicjował powołanie Towarzystwa Wspierania Niedostatnych Uczniów Uniwersyteckich. Należał do loży „Gorliwy Litwin i dał się tam poznać jako zwolennik poprawy standardów życia ubogich warstw społeczeństwa poprzez stosowanie nowych rozwiązań technicznych, np. do produkcji taniej żywności”. Zob. J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. III, Kraków 1899–1900, s. 358–359; H. Ilgiewicz, *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń 2005, s. 70–73.

²⁵ Mikołaj Mianowski (1780–1843) był jednym z najpilniejszych uczniów Józefa Franka. W 1810 r. otrzymał stanowisko adiunkta na Wydziale Lekarskim. Z polecenia uniwersytetu specjalizował się w położnictwie. W 1819 r. został profesorem zwyczajnym położnictwa. W 1831 r. po zwolnieniu Wacława Pelikana pełnił obowiązki rektora. Był członkiem komisji likwidacyjnej uniwersytetu, współpracował z ausznikami cara, a zwłaszcza z Nowosilowem, czego nie mogli przebaczyć mu studenci. Zob. J. Strojnowski, *Mianowski Mikołaj*, PSB, t. XX, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 525–526.

Kontrym²⁶, Karol Wagner²⁷. Byli wśród nich znakomici lekarze i farmaceuci oraz współorganizatorzy licznych inicjatyw społecznych i kulturalnych, do których jeszcze powrócę. Prawdopodobnie po studiach wyjechał na krótki staż do Paryża – być może właśnie tam zdobył tytuł doktora nauk medycznych²⁸. Mógł również doktoryzować się w Wilnie, choć nie został wymieniony w pracy Józefa Bielińskiego *Doktorowie medycyny promowani w Wilnie*²⁹.

Sam termin pobytu Szymkiewicza we Francji rysuje się niejasno – prawdopodobnie wyjazd zagraniczny miał miejsce nie bezpośrednio po ukończeniu uniwersytetu, ale kilka lat później. Teresa Ostrowska wskazuje, że mógł studiować we Francji w latach 1806–1810³⁰. Wiadomo, że w 1809 r. Szymkiewicz przystąpił do paryskiej loży masońskiej Saint Luise de la Martinique des Frères Réunis³¹. W dokumentacji spadkowej również znajdujemy ślad pobytu za granicą – Szymkiewicz zaciągnął dług w czerwonych złotych u pana Lichodziejewskiego mieszkającego w Paryżu, który po przeliczeniu kursu stanowił niemałą kwotę 270 rubli srebrnych i został zwrócony przez wykonawców testamentu³². Znajdujemy Szymkiewicza również pośród członków paryskich organizacji: Towarzystwa Praktycznego Medycznego, To-

²⁶ Kazimierz Kontrym (1772–1836) był znanym w Wilnie działaczem społecznym, inicjatorem i członkiem wielu organizacji pomocowych, pomocnikiem bibliotekarza na Uniwersytecie Wileńskim, redaktorem „Dziennika Wileńskiego” i współzałożycielem Towarzystwa Szubrawców i „Wiadomości Brukowych”. Należał do większości jawnych i tajnych towarzystw w Wilnie. Nie szukał rozgłosu, dlatego wiele pomysłów przypisywał innym. Cieszył się dużym autorytetem zarówno wśród grona profesorskiego, jak i wśród młodzieży uniwersyteckiej (przyjaciel filomatów); zob.: S. Skwarczyński, *Kazimierz Kontrym*, PSB, t. XIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 608–609.

²⁷ Karol Wagner był wileńskim aptekarzem, spotykamy go pośród założycieli Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, jest aktywnym członkiem Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności, należy do Towarzystwa Wspierania Niedostatnych Uczniów Uniwersyteckich; zob. H. Ilgiewicz, op. cit., s. 59–60, 72.

²⁸ L. Klimka, op. cit., s. 558.

²⁹ J. Bieliński dostarcza informacji, że absolwenci medycyny w Wilnie do 1806 r. nie bronili rozpraw tylko tez. Stopień naukowy można było również zdobyć za zasługi naukowe. Obrona rozpraw zostaje wprowadzona na Uniwersytecie Wileńskim dopiero w 1806 r. Możliwe jest, że Szymkiewicz otrzymał tytuł przed 1806 r. – na podstawie obrony tez lub za zasługi naukowe. Gdyby Szymkiewicz doktoryzował się we Francji, zachowałby się tytuł jego rozprawy doktorskiej; J. Bieliński, *Doktorowie medycyny promowani w Wilnie*, Warszawa 1886, s. 3–5.

³⁰ T. Ostrowska, *Pierwszy polski traktat o pijaństwie z 1818 r.*, Warszawa 1987, s. 10–11.

³¹ L. Hass, *Wolnomularstwo w Europie Środkowowschodniej w XVII i XIX wieku*, Wrocław 1982, s. 226.

³² Lietuvos valstybės istorijos archyvo, F. 1135/4/46, *Sprawa testamentu Jakuba Szymkiewicza znaleziona w papierach po prof. Mikołaju Mianowskim*, k. 6.

warzystwa Emulacji i Towarzystwa Galwanicznego³³. Jednak pobyt w Paryżu musiał być krótszy niż zakładała T. Ostrowska. Przyjaciel Szymkiewicza – Mikołaj Mianowski w liście do Jana Wolfganga z 16 listopada 1809 r wspomina, że Szymkiewiczowi: „znowu się Wilno nie podoba. Pisał do mnie, że chce wyjechać aby mógł odpocząć. Zapytywał mnie, czyli tu o nim coś nie mówią. Tem czasem, jak wiem, nie powinien o niczym myśleć. Dostyc już włóczył się – czas na miejscu siedzieć i Boga chwalić”³⁴. Pismo świadczy, że w listopadzie 1809 r. Szymkiewicz nie tylko powrócił ze swoich wojaży, ale też zdążył się znudzić wileńską codziennością.

Nieścistości w biografii

W licznych notach biograficznych pojawia się informacja, która wymaga sprostowania, odnosząca się do umieszczenia Jakuba Szymkiewicza pośród ciała profesorskiego Uniwersytetu Wileńskiego. Jest on wymieniany pośród kadry uniwersytetu przez Tomasza Zana, który stawia go obok Franka, Bojanusa, Śniadeckiego, Niskowskiego i Lejboszyca – wśród kadry nauczającej „zdrowiedajnego wydziału”³⁵. Stanisław Małachowski-Łempicki określił go mianem „profesora medycyny Uniwersytetu Wileńskiego”³⁶, a informację tę bezrefleksyjnie powtarzają inni autorzy, również współcześnie³⁷. Jakub Szymkiewicz był jedynie członkiem honorowym uniwersytetu, a z racji swoich przyjaźni z członkami ciała profesorskiego wydziału medycznego z pewnością był często widywany w murach Alma Mater Vlnensis. Bywał w założonej przez Jana Franka klinice terapeutycznej, która miała służyć studentom wydziału medycznego. Pewne pozostaje, że nie prowadził dla studentów Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego żadnego wykładu.

Drugą kwestią wymagającą wyjaśnienia jest informacja, która pojawia się w przypadku niektórych biogramów i artykułów, określają-

³³ S. Konopka, *Polska bibliografia lekarska XIX wieku (1801–1900)*, t. X, Warszawa 1981, s. 453.

³⁴ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka [dalej LMAVB], sygn. F7-291, *List Mikołaja Mianowskiego do Jana Wolfganga*, 16 listopada 1809, k. 21.

³⁵ T. Zan, *Notatki pamiętnikarskie*, [w:] H. Mościcki (oprac.), *Z filareckiego świata: zbiór wspomnień z lat 1816–1824*, Warszawa 1924, s. 186.

³⁶ S. Małachowski-Łempicki, *Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776–1822. Dzieje i materiały*, Wilno 1930, s. 69.

³⁷ Z. Gajda, *Z historii stomatologii. Jakub Szymkiewicz – u źródła polskiej ortodontji*, „*Journal of Stomatology*” 2010, nr 63/12, s. 793; Крылов-Толстикевич, *Русские врачи начала XIX–XX вв. Новая редакция: крат. мед. биограф. слов.*, Москва 2016: <https://archive.ph/2013.04.17-085209/http://www.proza.ru/2012/12/27/678> [dostęp: 15.02.2024].

ca Szymkiewicza nadwornym lekarzem cara Aleksandra I³⁸. Bieliński w pracy *Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej* nazywa go „lekarzem Dworu Cesarskiego”³⁹. Takie określenie pojawia się w szkicu Zdzisława Horodyńskiego o Towarzystwie Szubrawców⁴⁰. Współcześnie pojawiają się autorzy, którzy w interpretacji tego określenia idą dalej, przyjmując, że Aleksander I prawdopodobnie miał do Szymkiewicza „pełne zaufanie”⁴¹. Szymkiewicz nie miał sposobności poznania cara, przyglądając się postaci, trudno posądzić lekarza o sprzyjanie Aleksandrowi I. Choć posuwał się do serwilistycznej narracji – np. we wstępie do książki *Nauka o chorobach dzieci*, to wynikała ona z powszechnie stosowanej praktyki. Wychwalanie carskiej dobroczynności i opiekuńczości wobec poddanych pozwalało uzyskać pozytywną opinię cenzorów, co umożliwiło proces wydawniczy.

Jego stosunek do cara jednoznacznie określa postawa w czasie wojny 1812 r. Nie wiemy nic o jego ewentualnych wyjazdach do Petersburga. Określenie dziwi zwłaszcza w obliczu faktu, że włączył się on czynnie w tworzenie administracji miejskiej w 1812 r. – wszedł w skład rady municypalności stolicy Litwy, powołanej przez Napoleona 1 lipca 1812 r., której prezesem został Michał Romer⁴². Nadworny lekarz cara Aleksandra I – to określenie absolutnie niepasujące do postaci. Wyjaśnienia błędu należy szukać w interpretacji zwrotu „nadworny konsyliarz” – użytego np. na stronie tytułowej jego publikacji. Przez określenie „Nadworny Konsyliarz Jego Imperatorskiej Mości” należy rozumieć nadwornego radcę, inaczej radcę dworu – czyli urzędnika reprezentującego VII klasę w tabeli rang, obowiązującą w służbie cywilnej w cesarstwie rosyjskim.

Działalność na gruncie medycyny

W 1803 r. Szymkiewicz został prymariuszem w Szpitalu Sióstr Miłosierdzia, zwanym przez wilnian Szpitalem Sawicz. Był to jeden z największych zakładów tego typu w Wilnie – w początkach XIX w. przyj-

---

³⁸ *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna*, t. XVII, Kraków 1929, s. 33.

³⁹ J. Bieliński, *Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej, bibliograficznie przedstawiony: przyczynek do dziejów medycyny w Polsce*, Warszawa 1888, s. 296.

⁴⁰ Z. Hordyński, *O Towarzystwie Szubrawców*, Lwów 1883, s. 30.

⁴¹ M. Gizowski, K. Knyżewski, „Towarzystwo Szubrawców” jako *asumpt* w procesie kształtowania myśli filozoficzno-pedagogicznej w XIX wieku, „Paideia” 2021, nr 3, s. 172.

⁴² D. Nawrot, *Litwa i Napoleon w 1812 roku*, Katowice 2008, s. 320.

mował ponad 150 pacjentów rocznie⁴³. Należy pamiętać, że ówczesne szpitale nie pełniły wyłącznie funkcji leczniczych – były przytułkami dla osób kalekich, ubogich, bezdomnych, którzy ze względu na trudne warunki egzystencjalne potrzebowali schronienia. Szpital Sawicz był związany z Uniwersytetem Wileńskim – w jego murach profesor Jan Frank prowadził swoje pierwsze wykłady z medycyny, z niego też pozyskiwano pacjentów do kliniki uniwersyteckiej utworzonej przez Jana i Piotra Franków⁴⁴. Jakub Szymkiewicz z pewnością rozwijał swoją praktykę medyczną w Szpitalu Sióstr Miłosierdzia – świadczy o tym skreślony jego ręką opis chorób zaobserwowanych w tym zakładzie⁴⁵. Już wówczas jako jeden z pierwszych medyków na Litwie specjalizował się w chirurgii kostnej i stomatologii⁴⁶. Ślad aktywności Szymkiewicza znajdujemy w pamiętnikach Józefa Franka, który po przybyciu z Wiednia na zaproszenie księcia Adama Jerzego Czartoryskiego do Wilna nie wyrażał się o miejscowym personelu medycznym zbyt pochlebnie – na litewskich, prowincjonalnych lekarzy patrzył z poczuciem wyższości. Zdaniem Józefa Franka młody Szymkiewicz dzięki sprytowi został w 1804 r. głównym tłumaczem jego ojca Jana, który nie znał języka polskiego, co było niezwykle uciążliwe w prowadzeniu praktyki lekarskiej. Młody Szymkiewicz towarzyszył Frankowi podczas wizyt lekarskich, co miało mu przysporzyć „niemało dochodu”, a przede wszystkim dopomóc w pozyskaniu własnej praktyki⁴⁷. Z pewnością Szymkiewicz udzielał usług translatorskich nie dla zysku, lecz w celu zdobycia cennych doświadczeń podczas współpracy z lekarzem europejskiej sławy. Pierwsze lata po ukończeniu studiów Szymkiewicz poświęcił poszerzaniu wiedzy i rozwijaniu własnej praktyki. W 1805 r. znalazł się w grupie 15 członków założycieli Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego, którzy 12 grudnia w mieszkaniu Józefa Franka złożyli swoje podpisy pod projektem ustawy towarzystwa, zatwierdzonego przez Aleksandra I ukazem z dnia 26 maja 1806 r.⁴⁸ Warto podkreślić,

⁴³ Zob.: S. Rosiak, *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia*, Wilno 1933; M. Korybut-Marciniak, *Działalność dobroczynna zakonów i zgromadzeń zakonnych w Wilnie w końcu VIII i pierwszej połowie XIX wieku*, „Echa Przeszłości” 2010, t. IX, s. 132–134.

⁴⁴ A. Magowska, *Empirycznie czy racjonalistycznie? Dylematy i praktyka medycyny uniwersyteckiej w Wilnie w latach 1781–1842*, Poznań 2015, s. 214.

⁴⁵ Zob. J. Kamińska, op. cit., s. 294. W Cesarskim Towarzystwie Lekarskim Wileńskim w 1816 r. wygłosił odczyt poświęcony swoim obserwacjom: *Observationes de morbis in nosocomiae sororum Vilnae curatis*; zob.: J. Bieliński, *Cesarskie Towarzystwo Lekarskie Wileńskie, jego prace i wydawnictwa (1806–1864)*, Warszawa 1890, s. 68.

⁴⁶ T. Ostrowska, *Pierwszy polski traktat...*, op. cit., s. 6.

⁴⁷ J. Frank, *Pamiętniki*, tłum. W. Zahorski, t. 1, Wilno 1913, s. 75–76.

⁴⁸ W. Zahorski, *Zarys dziejów Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie (1805–1897)*, Warszawa 1898, s. 8–14.

że było to pierwsze towarzystwo lekarskie na ziemiach polskich. Już wówczas sytuacja materialna Szymkiewicza musiała być stabilna – w 1806 r. uiszczył dobrowolną składkę do kasy towarzystwa w wysokości 200 czerwonych złotych (było to ponad 500 rubli srebrnych, czyli kwota, jaką otrzymywał profesor Uniwersytetu Wileńskiego za roczny kurs „wykładów uzupełniających”)⁴⁹. W składzie zarządu towarzystwa znalazł się tylko raz – w trudnym dla Wilna roku 1813. Został wówczas obrany jego prezesem; funkcję zastępcy pełnił Fryderyk Niszkowski, sekretarza – Józef Frank, a skarbnika Jerzy Gutt⁵⁰. Dzięki pracom lekarzy zrzeszonych w towarzystwie zaczęto monitorować stan zdrowia mieszkańców Wilna i okolicznych miejscowości, badać warunki życia, pożywienia, higieny, a także rozpowszechniać informacje o sposobach unikania zachorowania w obliczu epidemii. Zasługą członków było też upowszechnienie szczepień ochronnych przeciwko ospie. Lekarze publikowali swoje artykuły w „Pamiętnikach Towarzystwa Lekarskiego Wileńskiego”, a także w periodykach przeznaczonych dla szerszej publiczności, np. „Dzienniku Wileńskim” i „Dziejach Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej”. W 1806 r. w „Dzienniku Wileńskim” ukazał się artykuł Jakuba Szymkiewicza *O utrzymaniu zdrowia w czasie zaraźliwych chorób*⁵¹. Mieszkańcy ziem litewskich w pierwszych dekadach XIX w. byli narażeni na przemarsze wojsk w dobie wojen napoleońskich. Koncentracja wojsk rosyjskich na zachodniej granicy cesarstwa niepokoiła lekarzy wzrostem zachorowań na szkarlatynę, dur plamisty i krwawą biegunkę⁵². Szymkiewicz w artykule, posługując się prostym językiem, zalecał odpowiednie zachowanie w czasie zagrożenia chorobami zaraźliwymi – m.in. unikanie kontaktu fizycznego z chorym i dotykania przedmiotów oraz odzieży chorego; proponował zachowanie odpowiedniej diety, oczyszczanie powietrza w pomieszczeniach itd.⁵³

Również w 1806 r. nakładem drukarni Józefa Zawadzkiego ukazało się pierwsze dzieło trzydziestoletniego lekarza pt.: *Nauka chirurgii teoretycznej i praktycznej*. Była to książka specjalistyczna, skierowana przede wszystkim do środowiska medycznego, mająca słu-

⁴⁹ Por. D. Beauvois, *Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803–1832*, t. I: *Uniwersytet Wileński*, Rzym–Lublin 1991, s. 107–108.

⁵⁰ H. Ilgiewicz, op. cit., s. 58–60, 69, 315.

⁵¹ J. Szymkiewicz, *O utrzymaniu zdrowia w czasie zaraźliwych chorób*, „Dziennik Wileński” 1806, nr 12, s. 231–250.

⁵² I. Strzeмиński, *Stan sanitarny Wilna w pierwszym dwudziestopięcioleciu XIX-go wieku*, [w:] *Księga pamiątkowa na uczczenie setnej rocznicy urodzin Adama Mickiewicza (1798–1898)*, t. II, Warszawa 1898, s. 203.

⁵³ J. Szymkiewicz, *O utrzymaniu zdrowia...*, op. cit., s. 240250.

żyć podnoszeniu kwalifikacji praktykujących lekarzy⁵⁴. Dwutomowa praca została poprzedzona obszernym wstępem, zawierającym m.in. zarys historii medycyny, charakterystykę chirurgii i jej podziały oraz przymioty, jakimi powinien się odznaczać chirurg⁵⁵. W tekście autor wydzielił następujące rozdziały: *nauka o ranach, o tumorach*⁵⁶, *o niekształtnościach, o chorobach kości, o operacjach, o chorobach oczu, nauka o chorobach organu słuchowego, nauka o chorobach dziąseł, nauka o chorobie wenerycznej*. W ramach rozdziałów omawiał poszczególne jednostki chorobowe. Osobno scharakteryzował podstawowe instrumentarium chirurgiczne i rodzaje opatrunków. Szymkiewicz czerpał przede wszystkim z doświadczeń chirurgów niemieckich. Należy podkreślić, że dokonał charakterystyki nowatorskich metod leczenia różnych schorzeń – np. złamań kości, leczenia deformacji wrodzonych u niemowląt czy zakrzepowego zapalenia żył⁵⁷. Była to pierwsza kompleksowa praca dotycząca chirurgii w języku polskim. Dzieło stało się przepustką do przyjęcia w poczet Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk⁵⁸, chociaż początkowo spotkało się z krytyką i zarzutami. Jak wskazuje Teresa Ostrowska, Szymkiewicz został oskarżony o plagiat – niektórzy członkowie towarzystwa dostrzegli łądzące podobieństwo do pracy niemieckiego lekarza Johanna Augusta Tittmana. Ostatecznie Szymkiewiczowi udało się odeprzeć zarzuty, a praca uzyskała pozytywne recenzje członków Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk, co przypieczętowało decyzję o przyjęciu jej autora w poczet jego członków w 1809 r.⁵⁹

Druga publikacja Szymkiewicza – *Nauka o chorobach dzieci*, wydana w drukarni Zawadzkiego w 1810 r., jest pierwszym kompleksowym podręcznikiem pediatrii w języku polskim⁶⁰. W obszernym wstępie autor uzasadniał potrzebę zwrócenia szczególnej uwagi na zdrowie najmłodszych, których śmiertelność do 3. roku życia, według spostrzeżeń ówczesnych lekarzy, wynosiła około 50%⁶¹. Rozbudowane wprowadzenie do książki ukazuje Szymkiewicza jako wrażliwego

⁵⁴ Idem, *Nauka chirurgii teorycznej i praktycznej*, t. 1–2, Wilno 1806.

⁵⁵ Zob. J. Barański, *Cnoty lekarza w polskiej lekarskiej myśli filozoficzno-moralnej w XVIII i XIX wieku*, „Medycyna Nowożytna” 2019, t. 25, z. 1, s. 33.

⁵⁶ Tumor – guz.

⁵⁷ L. Klimka, op. cit., s. 559.

⁵⁸ Spośród lekarzy wileńskich członkami towarzystwa byli również Jędrzej Śniadecki, August Becú, Mikołaj Mianowski.

⁵⁹ T. Ostrowska, *Przedstawiciele nauk medycznych...*, op. cit., s. 45–46.

⁶⁰ W. Bujak, *Początki pediatrii w Polsce*, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego” 1938, R. 14, z. 1, s. 5.

⁶¹ J. Szymkiewicz, *Nauka o chorobach dzieci*, Wilno 1810, s. V.

lekarza – praktyka, zabiegającego nie tylko o poprawę kondycji zdrowotnej dzieci, ale także szukającego sposobów na reformy w systemie opieki i wychowania najmłodszych. Szymkiewiczowi doskonale znane były warunki panujące w wileńskim Szpitalu Dzieciątka Jezus, założonym w 1791 r. z inicjatywy Jadwigi Ogińskiej, do którego trafiały dzieci niechciane, porzucone i osierocone⁶². Był to pierwszy zakład na ziemiach litewskich specjalizujący się w opiece nad dziećmi. Autor zwracał uwagę, że śmiertelność w zakładzie była zatrważająca i poszukiwał sposobów przeciwdziałania temu zjawisku. Uważał, że prowadzące zakład siostry miłosierdzia nie są odpowiednio przygotowane do prowadzenia tego typu zakładu, a jedyny sposób na poprawę kondycji pensjonariuszy widział w zatrudnieniu do opieki nad niemowlętami świeckich kobiet, które doświadczyły macierzyństwa⁶³. We wstępie naświetlił też trudne warunki socjalne dzieci włościańskich. Potępiał powszechną na wsi praktykę zmuszania kobiet ciężarnych oraz karmiących do pracy, zwracając uwagę na liczne poronienia i śmierć głodową niemowląt pozbawionych kontaktu z karmiącą matką⁶⁴. Praca była napisana ręką wrażliwego na los ubogich społecznika, lekarza, który nie obawia się krytycznych wypowiedzi o zakonie prowadzącym zakład opiekuńczy dla dzieci.

Podręcznik został podzielony na działy dotyczące chorób ogólnych, krwotoków, febr, zapaleń, gorączek, chorób zewnętrznych i wewnętrznych, wymagających interwencji chirurgicznej. W pracy pojawiły się rozważania nad sposobami postępowania w przypadku krótkiego wędzidełka u niemowląt⁶⁵. Szymkiewicz zwracał uwagę na postępowanie w przypadku dzieci z wadami rozwojowymi – jako odrębne jednostki chorobowe wymieniał „głuchota i niemota”. W książce zalecał stosowanie alfabetu palcowego dla głuchoniemych (tablica polskiego alfabetu palcowego zastała zamieszczona na końcu pracy). Należy pamiętać, że był to okres starań o powołanie w Wilnie Instytutu Głuchoniemych – już od 1804 r. podejmowano próby utworzenia takiego zakładu. Wysłany do Wiednia ksiądz Zygmunt Anzelm ze Zgromadzenia Księży Misjonarzy św. Wincentego à Paulo, który zdobył kwalifikacje nauczania surdopedagogiczne i opracował polski i rosyjski alfa-

---

⁶² S. Rosiak, *Zakład Dzieciątka Jezus w Wilnie*, Wilno 1934.

⁶³ J. Szymkiewicz, *Nauka o chorobach...*, op. cit., s. XIV.

⁶⁴ Ibidem, s. VI–IX.

⁶⁵ Szymkiewicz zwracał uwagę, że zbyt krótkie wędzidełko może być przyczyną zaburzeń czynności ssania, stąd też zalecał chirurgiczne jego cięcie, zob.: T. Sioda, V. Thorley, *Tongue-tie in Newborns – a History of Changing Medical Attitudes*, „Logopedia” 2023, t. 52/1, s. 21–45.

bet palcowy, przygotował też program nauczania w szkole dla dzieci głuchoniemych. Tablice z alfabetem palcowym w dziele Szymkiewicza świadczą o tym, że gorąco popierał tę inicjatywę⁶⁶. Choć książkę trudno uznać za oryginalną (Szymkiewicz korzystał z prac lekarzy zachodnioeuropejskich: Josepha Plencka i Nilsa Rosensteyna, o czym informował czytelników), to należy podkreślić, że zawiera ona wiele własnych obserwacji lekarza. Praca została wysoko oceniona m.in. przez Ludwika Gąsiorowskiego⁶⁷, Józefa Bielińskiego⁶⁸, Władysława Bujaka⁶⁹ czy Władysława Szenajcha⁷⁰.

W 1818 r. w Drukarni XX Pijarów w Wilnie ukazała się ostatnia książka Szymkiewicza: *Dzieło o pijaństwie*⁷¹. Jest to pierwsza praca naukowa w języku polskim dotycząca problemu alkoholizmu, stąd Aneta Bołdyrew nazywa Szymkiewicza pionierem alkoholologii polskiej⁷². Co ciekawe, Józef Bieliński o autorze książki napisał: „Miłośnik kielicha, dlatego autor najlepszej rozprawy o pijaństwie”⁷³.

Zainteresowanie problemem nadużywania trunków i zjawiskiem nałogu rosło w przeciągu całego stulecia. Początkowo problem rozpatrywano w kontekście moralno-religijnym, ale z czasem coraz wyraźniej dostrzegano jego medyczny aspekt. W drugiej połowie stulecia o alkoholizmie pisali księża, społecznicy, ekonomiści, lekarze, pedagodzy, publicyści⁷⁴. Na początku XIX w. w majątkach ziemskich występowało powszechnie zjawisko „modernizacji gorzelnianej” – wśród nowych inicjatyw gospodarczych właściciele majątków najczęściej decydowali się na zakładanie gorzelni. Gorzelnictwo i browarnictwo stanowiły poważne źródło dochodów wielu folwarków⁷⁵. Oddawane żydowskim arendarzom karczmy przynosiły niemałe zyski właścicielowi. Często decydowano się na budowę kilu karczem, które bez

⁶⁶ B. Szczepankowski, *Z historii polskiej surdopedagogiki. Trudne początki*, „Studia Edukacyjne” 2017, nr 45, s. 102–103; M. Korybut-Marciniak, *Dobroczyenne Wilno. Pomoc chorym i ubogim w Wilnie w I połowie XIX w.*, Olsztyn 2014, s. 163–165.

⁶⁷ L. Gąsiorowski, *Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej w Polsce od czasów najdawniejszych aż do najnowszych*, t. III, Poznań 1854, s. 354.

⁶⁸ H. Ilgiewicz, op. cit., s. 353–354.

⁶⁹ W. Bujak, op. cit., s. 5–9.

⁷⁰ W. Szenajch, *Główne etapy rozwoju pediatrii*, Warszawa 1965, s. 74.

⁷¹ J. Szymkiewicz, *Dzieło o pijaństwie*, Wilno 1818.

⁷² A. Bołdyrew, *Pijaństwo i alkoholizm w piśmiennictwie Królestwa Polskiego w XIX i na początku XX wieku. Aspekty społeczne, pedagogiczne i kulturowe*, Łódź 2019, s. 9.

⁷³ J. Bieliński, *Szubrawcy w Wilnie (1817–1822). Zarys historyczny*, Wilno 1910, s. 26.

⁷⁴ A. Bołdyrew, op. cit., s. 9.

⁷⁵ M. Stankiewicz-Kopec, *Modernizacja gorzelniana terenów wiejskich*, „Perspektywy Kultury” 2020, nr 31, s. 225–234.

względu na urodzaj i koniunkturę gospodarczą przynosiły pewny zysk. Sprzedawany tam alkohol (pochodzący najczęściej z miejscowej gorzelni) rujnował ludność chłopską – zarówno finansowo, jak i zdrowotnie. Trzeba pamiętać, że wódka niejednokrotnie stanowiła sposób na kaloryczne uzupełnienie diety włościanina – zwłaszcza w latach nieurodzaju czy na przednówku. Uzależnienie alkoholowe ludności włościańskiej było przez część właścicieli poczytywane jako zjawisko korzystne – gwarantowało tanią siłę roboczą (chłop za porcję gorzałki mógł wykonać wiele dodatkowych zadań) i stały przychód z obrotów w karczmie. Wzrost produkcji gorzelnianej w pierwszych dekadach stulecia wynikał głównie z upowszechnienia uprawy ziemniaka oraz udoskonalenia techniki destylacji⁷⁶, choć na ziemiach litewskich w omawianym czasie ziemniaki uprawiano sporadycznie.

Walkę z pijaństwem Szymkiewicz realizował dwutorowo – przez humorystyczne felietony publikowane w „Wiadomościach Brukowych” i prezentowanie skutków alkoholizmu w *Dziele o pijaństwie*⁷⁷. W tej ostatniej publikacji do problematyki nadużywania alkoholu podszedł bardzo szeroko⁷⁸. Swoje rozważania rozpoczął od rysu historycznego pijaństwa, następnie scharakteryzował historię alkoholi, środków odurzających i używek (odnosząc się również do kontekstu społeczno-kulturowego), opisał skutki działania na organizm ludzki konkretnych używek i narkotyków. Sporo miejsca poświęcił sposobom fałszowania napojów alkoholowych, polegającym m.in. na dodawaniu do nich szkodliwych metali ciężkich, środków chemicznych, wyciągów roślinnych. Najważniejszą część dzieła lekarza stanowi klasyfikacja i charakterystyka chorób wynikających z nałogu alkoholowego, które podzielił na choroby obejmujące: „funkcje żywotne” (związane z czynnością serca i funkcjonowaniem układu krwionośnego), „funkcje duszy” (związane z mową i zmysłami), „funkcje naturalne” (połykanie, pragnienie, łaknienie, żucie, trawienie, przyrost lub spadek masy ciała), „zmysły wewnętrzne” (pamięć, wyobraźnia, sumienie, głos) oraz „choroby nerwowe” (apopleksja, paraliż, letarg, manie, szaleństwo, epilepsja). W tej części pracy autor podjął również wątek problemów zdrowotnych potomstwa alkoholików⁷⁹. Dzieło zamyka przegląd sposobów „odzwyczajania się od pijaństwa”, wśród których

---

⁷⁶ M. Wnuk, B. Purandare, J.T. Marcinkowski, *Struktura spożycia alkoholu w Polsce w ujęciu historycznym*, „Problemy Higieniczno-Epidemiologiczne” 2013, nr 94/3, s. 448.

⁷⁷ J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. II, Kraków 1899–1900, s. 359.

⁷⁸ T. Ostrowska, *Pierwszy polski traktat...*, op. cit., s. 3–15.

⁷⁹ J. Szymkiewicz, *Dzieło o pijaństwie...*, op. cit., s. 195–233.

znalazły się konkretne środki, które należy dodawać do alkoholu, a także kary cielesne, kuracje w zakładach odosobnionych oraz rekolacje duchowe⁸⁰. Choć problem alkoholizmu był sygnalizowany przez ówczesnych lekarzy⁸¹ Szymkiewicz jako pierwszy dokonał kompleksowej charakterystyki zjawiska, a książka wywołała szerszy rezonans, czego przykładem może być polecenie *Dzieła o pijaństwie* przez popularnego w pierwszej połowie stulecia powieściopisarza litewskiego – Jana Chodźkę, w jego jednej z najpoczytniejszych lektur *Pan Jan ze Świsłoczy – kramarz wędrujący*⁸². Do pracy Szymkiewicza odwoływano się często, gdyż problem wzrostu produkcji alkoholu i liczby osób dotkniętych nałogiem alkoholowym – głównie wśród warstw niższych – w kolejnych dekadach uległ eskalacji⁸³.

W Wileńskim Towarzystwie Dobroczynności

Obecność Szymkiewicza w Wileńskim Towarzystwie Dobroczynności jest odnotowana przez większość jego biografów, ale jego aktywność w ramach towarzystwa jest właściwie nieznana. Szymkiewicz we wstępie do dzieła *Nauka o chorobach dzieci* wymienia dwa najważniejsze towarzystwa w Wilnie, które powstały dzięki organizacyjnemu zapalowi Józefa Franka – towarzystwa „Medycyny”⁸⁴ i „Dobroczynności”⁸⁵. Wileńskie Towarzystwo Dobroczynności (dalej WTD) – pierwsze świeckie towarzystwo na ziemiach polskich powstało w 1807 r. z inicjatywy biskupa Jana Nepomucena Kossakowskiego i, wspomnianego wyżej wiedeńskiego lekarza, profesora Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego, Józefa Franka⁸⁶. Zgodnie z ustawą towarzystwo podzielono na trzy wydziały: I – „Opatrywania pierwszych do życia potrzeb”, II – „Godzenia poróżnionych” i III – „Ratowania chorych”. Ustawy towarzystwa z 1808 r. do najważniejszych zadań Wydziału III zaliczały pomoc ubo-

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Zjawisko „obłądu opilczego” było opisywane przez Mikołaja Mianowskiego i Józefa Franka; zob.: I. Strzeмиński, *Stan sanitarny Wilna w pierwszym dwudziestopięcioleciu XIX-go wieku*, [w:] *Księga pamiątkowa na uczczenie setnej rocznicy urodzin Adama Mickiewicza (1798–1898)*, t. II, Warszawa 1898, s. 208.

⁸² J. Chodźko, *Pan Jan ze Świsłoczy kramarz wędrujący: dziełko uznane przez Rząd Cesarskiego Wileńskiego Uniwersytetu za pożyteczne dla szkół parafialnych*, Wilno 1924, s. 64.

⁸³ M. Stankiewicz-Kopeć, op. cit., s. 236–237.

⁸⁴ Chodzi o Towarzystwo Lekarskie Wileńskie.

⁸⁵ J. Szymkiewicz, *Nauka o chorobach dzieci...*, op. cit., s. XXI.

⁸⁶ M. Korybut-Marciniak, *Stosunek caratu do polskiej działalności dobroczynnej w Wilnie w I połowie XIX w.*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku” 2015, t. 14, s. 24–25.

gim chorym, osobom pozbawionym możliwości kupna leków i opłacenia lekarza, kobietom w trudnej sytuacji finansowej w czasie skomplikowanych porodów, chorym dzieciom z ubogich rodzin. W ustawie przewidywano również szczepienia ochronne przeciwko ospie⁸⁷. Początkowo Wydział III był podzielony na dwa podwydziały: medyczny i chirurgiczny. Po 1812 r. stanowił już jednolitą komórkę. Jego członkami mogli być lekarze, chirurdzy i aptekarze wileńscy, którzy zdecydowali się pomagać najuboższej warstwie społeczności wileńskiej nieodpłatnie⁸⁸. Jakub Szymkiewicz znalazł się pośród czynnych członków wydziału. W 1818 r. pełnił nawet funkcję zastępcy prezesa Wydziału Ratowania Chorych⁸⁹. Wydział III obok pomocy medycznej udzielanej w domach ubogich zajmował się też chorymi w Domu Towarzystwa. Większość przyjmowanych do Domu WTD ubogich wymagała opieki lekarskiej. W tzw. Pałacu Januszowskim, czyli pałacu Radziwiłłów znajdującym się nieopodal Bramy Wileńskiej, gdzie mieściła się siedziba towarzystwa, utworzono infirmerię – salę dla chorych. Umieszczano tam obłożnie chorych (głównie cierpiących na „choroby piersiowe”⁹⁰) i inwalidów, którzy otrzymywali pomoc medyczną od „lekarzy dobroczynności”. W 1818 r. udzielili oni pomocy 221 mężczyznom i 198 kobietom⁹¹.

Członkowie Wydziału III wykazali się otwartością wobec zapoczątkowanych w Europie szczepień ochronnych przeciwko ospie przy zastosowaniu materiału pochodzącego od zarażonego ospą bydła (tzw. wakcyny). W dniu 17 maja 1808 r., z inicjatywy Franka, w ramach III Wydziału WTD został otwarty Instytut Wakcynacji⁹². Akcję szczepień przeciwko ospie, połączoną z akcją informacyjną, prowadzili lekarze III Wydziału z pomocą studentów medycyny z Uniwersytetu Wileńskiego. Nie zachowały się pełne dane o liczbach zaszczepionych

⁸⁷ Lietuvos valstybės istorijos archyvo, F. 1472/1/1, *Wileńskie Towarzystwo Dobroczynności, Ustawy Towarzystwa Dobroczynności*, k. 6.

⁸⁸ M. Korybut-Marciniak, *Działalność Wydziału Ratowania Chorych Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności w pierwszych dekadach XIX wieku*, [w:] J. Kita, M. Korybut-Marciniak (red.), *Życie prywatne Polaków w XIX wieku. „Marginesy”*, t. IV, Łódź–Olsztyn 2021, s. 137–147.

⁸⁹ Eadem, *Dobroczynne...*, op. cit., s. 147.

⁹⁰ Najprawdopodobniej osoby dotknięte gruźlicą.

⁹¹ *Zdanie sprawy Trzeciego Wydziału Towarzystwa Wileńskiego Dobroczynności z roku 1818 i 1819* [...], „Dzieje Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej” 1820, s. 127–128.

⁹² Szczepienia przeciwko ospie „naturalnej” Józef Frank zamierzał stosować od chwili swojego przybycia do Wilna. Zorganizowanie akcji szczepienia wymagało odpowiednich przygotowań. Wybór daty otwarcia instytutu nie był przypadkowy. Była to rocznica urodzin wynalazcy wakcyny – Edwarda Jennera; zob.: J. Frank, *Pamiętniki...*, op. cit., t. II, s. 15–16.

– wiadomo, że w 1818 r. szczepieniu poddano 1024 dzieci z Wilna i okolic⁹³. Z pewnością ważną rolę w upowszechnianiu szczepionki miał Szymkiewicz – jeden z rozdziałów w pracy *Nauka o chorobach dzieci* poświęcił wakcynie, zalecając szczepienie „każdemu dziecięciu, które nie miało ospy lub wakcyny prawdziwej”⁹⁴.

Jakub Szymkiewicz w obszernym wstępie do pracy o chorobach wieku dziecięcego wspomina o ważnej inicjatywie wypływającej ze środowiska filantropów, która miała wspomagać nowo narodzone dzieci: „Towarzystwo Macierzyństwa niedawno zaprowadzone, o ile mające cel dopomagania biednym w naysposobniejszym okresie życia, spodziewać się może, iż i to przyłoży się znacznie do ulgi cierpiących matek i niemowląt”⁹⁵. Na temat Towarzystwa Macierzyństwa wspomina też Jan Grochowski we wprowadzeniu do monografii Grzegorza Niecia⁹⁶. Żaden z biografów wileńskiego medyka nie wyjaśnił, co to za towarzystwo i jaką rolę odgrywał w nim Szymkiewicz. Towarzystwo Macierzyństwa, zwane też Instytutem Macierzyństwa, zostało powołane w 1809 r. w ramach Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności. Była to pierwsza organizacja, która pomoc kierowała wyłącznie do ubogich matek, kobiet, które nie były w stanie zapewnić swoim nowo narodzonym dzieciom podstawowych warunków do przeżycia. Obok pomocy materialnej miała ona także udzielać za pośrednictwem lekarzy WTD fachowych porad i opieki medycznej podczas porodu i w okresie połogu⁹⁷. Za główną inicjatorkę stowarzyszenia uznaje się Marię Bennigsenową z Andrzejkowiczów⁹⁸. Akces do Instytutu zgłosiły najważniejsze damy z ówczesnych kręgów towarzyskich Wilna⁹⁹.

⁹³ *Zdanie Sprawy Trzeciego Wydziału Towarzystwa...*, op. cit., s. 129.

⁹⁴ J. Szymkiewicz, *Nauka o chorobach...*, op. cit., s. 259.

⁹⁵ *Ibidem*, s. XXIV–XXV.

⁹⁶ G. Nieć, *Jakub Szymkiewicz...*, op. cit., s. 7.

⁹⁷ M. Korybut-Marciniak, *Dobroczynne...*, op. cit., s. 153.

⁹⁸ Maria Bennigsenowa z Andrzejkowiczów była czwartą żoną generała Leoncjusza Bennigsena. Już wcześniej wykazywała zainteresowanie polepszeniem losu ubogich, włączając się w organizację koncertów charytatywnych. W okresie oczekiwania na własnego potomka swoją uwagę zogniskowała na ubogich matkach. Wystąpiła z pomysłem utworzenia specjalnej komórki w ramach Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności, która miała wspierać matki i ciężarne w trudnej sytuacji materialnej: M. Korybut-Marciniak, *Dobroczynne...*, op. cit., s. 154–155; zob. też: eadem, *Przy obcym mundurze – żony carskich oficerów*, [w:] L. Michalska Bracha, M. Korybut-Marciniak (red.), *Między irredentą a kolaboracją. Postawy społeczeństwa polskiego w latach niewoli „W obcym mundurze”*, Warszawa 2013, s. 189–200.

⁹⁹ Eadem, *Wileńskie damy dobroczynne w pierwszych dekadach XIX wieku – motywacje, działania, postawy*, [w:] M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak (red.), *Życie prywatne Polaków w XIX wieku. „Portret kobiety” – Polki realiach epoki*, t. I, Łódź–Olsztyn 2014, s. 39–56.

Instytut Macierzyństwa oferował następujące formy opieki: pomoc akuszera lub lekarza w czasie porodu lub w przypadku powikłań poporodowych, zaopatrzenie położnicy w opał, pełnowartościowe wyżywienie kobiety w czasie połogu (mięso wołowe, chleb pszenny) oraz dostarczenie wyprawki dla niemowlęcia¹⁰⁰. Na pomoc organizacji mogły liczyć wdowy, które straciły mężów w czasie ciąży, lub mężatki, które zostały przez mężów opuszczone. Warto podkreślić, że pomocy udzielano również ciężarnym niezamężnym, co w świetle ówczesnej obyczajowości stanowiło duży postęp. W Instytucie Macierzyństwa kobiety z niższych warstw społecznych mogły otrzymać nie tylko pomoc materialną, ale także fachową opiekę medyczną. Od ciężarnych niezamężnych żądano potwierdzenia dobrego prowadzenia się i „dowodów szczerzej poprawy”¹⁰¹. Przewidziano podwójne kwoty na zaopatrzenie matek przy porodach bliźniaczych. W przypadku śmierci matki podczas porodu Instytut przekazywał odpowiednią sumę na wychowanie sieroty¹⁰². Fundusze pomocowe pochodziły ze składek członkiń oraz organizowanych przez nie koncertów charytatywnych. Organizacja działała w ramach towarzystwa dobroczynności przez 10 lat – po 1818 r. zaczęła zamierać¹⁰³. Należy pamiętać, że Szymkiewicz swoje bogate doświadczenie w leczeniu noworodków i niemowląt zawdzięczał m.in. doświadczeniom w Instytucie Macierzyństwa. Był przeświadczony, że dzięki działalności Instytutu zmniejszy się liczba niemowląt porzuconych na wileńskich ulicach¹⁰⁴.

Działalność wolnomularska

Zaangażowanie lekarza w działalność Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności jest ściśle skorelowane z jego aktywnością w masonerii. Szymkiewicz zbliżył się do idei wolnomularstwa podczas pobytu we Francji. Po powrocie na Litwę został członkiem nowogrodzkiej loży Węzeł Jedności (należącej do loży prowincjonalnej Doskonała Jedność)¹⁰⁵ oraz największej działającej na ziemiach litewskich loży Gorliwy Litwin¹⁰⁶. Udział w organizacjach masonskich w okre-

---

¹⁰⁰ *Wiadomość o przychodzie, wydatkach i czynnościach Instytutu Macierzyństwa Wileńskiego* [...], „Dzieje dobroczynności Krajowej i Zagranicznej” 1820, s. 140.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 141.

¹⁰² M. Korybut-Marciniak, *Dobroczynne...*, op. cit., s. 155–157.

¹⁰³ *Ibidem*, s. 157.

¹⁰⁴ J. Szymkiewicz, *Nauka o chorobach...*, op. cit., s. XIII–XIV.

¹⁰⁵ G. Nieć, *Jakub Szymkiewicz...*, op. cit., s. 72.

¹⁰⁶ S. Małachowski-Łempicki, *Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776–1822. Dzieje i materiały*, Wilno 1930, s. 10–19.

się pierwszych dwóch dekad XIX w. był legalny, a wręcz popierany (i kontrolowany) przez władze, zaś wstąpienie w poczet braci masońskiej stanowiło swoisty wymóg towarzyski w wyższych kręgach społecznych. Do łóż wstępowali profesorowie uniwersyteccy, lekarze, arystokraci, wysocy urzędnicy państwowi, bogaci szlachcice, a także duchowni katoliccy¹⁰⁷. Łoże masońskie traktowano jako instytucje oświecenia i dobroczynności. Jedną z głównych zasad wolnomularstwa litewskiego było głoszenie zasad wolności i równości, co przekładało się w propagowanie hasel uwłaszczenia chłopów oraz działań na rzecz szeroko pojętej filantropii. Według ustaw, którymi rządziły się loże masońskie w Wilnie, każdy wolnomularz miał obowiązek podjąć działanie na rzecz polepszenia losu bliźnich – wspierano edukację ubogiej młodzieży, starano się przeciwdziałać zjawisku głodu na wsi, udzielano pomocy potrzebującym rodzinom itp.¹⁰⁸ W loży Gorliwy Litwin Jakub Szymkiewicz znalazł się wraz ze swoimi najbliższymi przyjaciółmi: Mikołajem Mianowskim i Janem Wolfgangiem oraz Kazimierzem Kontrymem. Na spotkaniach lożowych wspólnie realizowali swój program reform w duchu oświecenia¹⁰⁹. Szymkiewicz – znający doskonale warunki życia najuboższych grup społecznych, chciał szybko i skutecznie przeciwdziałać najbardziej palącym problemom. Jednakże anachroniczne rytuały masońskie, różne stopnie wtajemniczenia, które stanowiły jedynie przykrywkę dla jałowych czynności, niedemokratyczny charakter masonerii, a przede wszystkim nieskuteczność działania braci lożowych doprowadziły go do wyłamania się ze struktur Gorliwego Litwina¹¹⁰. Podczas sesji loży w dniu 16 marca 1818 r. Jakub Szymkiewicz przedstawił projekt koniecznych zmian. Przy poparciu Kazimierza Kontryma zaproponował przekształcenie loży w półjawne towarzystwo o charakterze charytatywnym, pozbawione sztucznego ceremoniału, otoczki tajemnicy i hierarchiczności. Przemowa Szymkiewicza, czyli tzw. Deska D. B Jakuba Szymkiewi-

¹⁰⁷ Do łąpnięcia między duchowieństwem katolickim a masonerią doszło w 1817 r.; zob.: S. Pigoń, *Kampania przeciwmasońska w Wilnie, 1817*, „Ateneum Wileńskie” 1933, R. VII, s. 143–159.

¹⁰⁸ L. Hass, op. cit., s. 273–283.

¹⁰⁹ Dla przykładu można podać proponowane przez nich rozwiązania: Jan Wolfgang zabiegał o upowszechnienie wśród chłopów uprawy ziemniaka i wdrożenie wypieków z mąki ziemniaczanej; Mikołaj Mianowski sfinansował kocioł do gotowania taniej zupy dla ubogich (jego popularna nazwa to „kociołek Papina”); zob.: M. Korybut-Marciniak, *Kuchnia ubogich. Elity intelektualne Wilna wobec zjawiska głodu w I połowie XIX w.*, [w:] J. Kita, M. Korybut-Marciniak (red.), *Życie prywatne Polaków w XIX wieku. „Wokół stołu”*, t. XI, Łódź–Olsztyn 2023, s. 167–186.

¹¹⁰ S. Małachowski-Łempicki, op. cit., s. 69–91.

cza, której współautorem mógł być również Kontrym¹¹¹, doprowadziła do rozłamu. Grupa 17 braci z Kontrymem, Wolfgangiem i Mianowskim na czele, popierając projekt reformy, wystąpiła z loży, tworząc nową strukturę masońską – lożę Gorliwy Litwin Reformacyjny. Bracia nowej loży mieli stać się użyteczni najbliższemu otoczeniu i przynosić prawdziwy pożytek społeczności, m.in. wileńskim ubogim. W przemowie Szymkiewicza wyraźnie wybrzmiewa postawa społecznika, dla niego wszystkie stowarzyszenia społeczne – także struktury masońskie – powinny mieć charakter utylitarny. Szymkiewicz nawoływał do uproszczenia rytuałów, rezygnacji z różnych poziomów wtajemniczenia, spożytkowania czasu na rozwiązywanie najbardziej palących problemów w mieście. Godził on również w poczucie „moralnej wyższości” elit, dopuszczonych do grona braci lożowych – stał na stanowisku otwartości organizacji również dla niższych warstw, które nie są w stanie wstąpić do wolnomularstwa z powodu zaporowych opłat. Wszystkie rytuały i stopnie wtajemniczenia, które miały prowadzić do osiągnięcia mądrości i cnoty, były dla Szymkiewicza zbędnym formalizmem, który odciąga braci od pracy na rzecz prawdziwie potrzebujących. Deska Szymkiewicza wywołała w środowisku wileńskiego wolnomularstwa ogromny ferment. Zwierzchność masońska zabroniła wspominać o jego reformie¹¹².

Nowa loża – Gorliwy Litwin Reformacyjny – została zasilona przez profesorów uniwersytetu, literatów, wydawców. Na spotkaniach lożowych podkreślano pożytek prac naukowych, technicznych i filantropijnych. Prezentowano m.in. rozprawy o sposobach wyrabiania papieru z materiałów tańszych od płótna, zajmowano się sposobami niwelowania głodu, poszukiwano metod obniżenia poziomu analfabetyzmu wśród ubogich dzieci i młodzieży wileńskiej, dyskutowano nad sposobami utworzenia w Wilnie fabryki tkanin¹¹³. „Gorliwy Litwin Reformowany” skupiał w swych szeregach dobroczyńców – ideowców i praktyków, których nazwiska spotykamy następnie we wszystkich inicjowanych inicjatywach filantropijnych. Ukaz Aleksandra I z 1 sierpnia 1822 r., zabraniający zrzeszania się we wszelkich organizacjach tajnych i lożach wolnomularskich, ostatecznie położył kres istnieniu masonerii w Wilnie¹¹⁴.

---

¹¹¹ Z. Skwarczyński, *Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia*, Łódź 1961, s. 41.

¹¹² J. Nieć, *Jakub Szymkiewicz...*, op. cit., s. 72–74.

¹¹³ S. Małachowski-Łempicki, op. cit., s. 91–100.

¹¹⁴ *Ibidem*, s. 140–152.

W Towarzystwie Szubrawców

Jakub Szymkiewicz na gruncie wileńskim znany był nie tylko z aktywności społecznej i naukowej – jak wspomina Stanisław Morawski – był przede wszystkim „słynny z dowcipu”¹¹⁵. Jego poczucia humoru należy szukać w publikacjach zamieszczanych na łamach „Wiadomości Brukowych” – głośnego satyrycznego pisma, ukazującego się w Wilnie w latach 1816–1822, będącego organem prasowym Towarzystwa Szubrawców. Towarzystwo Szubrawców – stowarzyszenie o charakterze paramasońskim, działające w Wilnie w latach 1817–1822 – kierowało się potrzebą moralnej odnowy społeczeństwa. Głównym narzędziem członków organizacji był humor, śmiech i satyra, które wykorzystano w celach dydaktycznych. Towarzystwo wywołało nie mały rezonans w Wilnie i na całej Litwie, skupiając powszechnie znanych przedstawicieli elit intelektualnych, którzy ciętym dowcipem, zawoalowanym w satyrycznych, nierzadko fantastycznych obrazach, piętnowali wady ówczesnego społeczeństwa (głównie szlacheckiego). Do głównych wad, które stawiono pod pręgierzem „śmiechu”, należały: skłonność do nadużywania alkoholu, słabość do gier hazardowych, tytułomania – obnoszenie się z tytułami przodków, wywodami genealogicznymi, herbami, nadmierne przywiązanie do etosu szlacheckiego, snobizm, brak wykształcenia, nieoczytanie, pogarda dla niższej urodzonych, pieniactwo, łatwość do składania obietnic, które nie mogą być wypełnione itd.¹¹⁶ Kodeks Szubrawski, uchwalony 18 czerwca 1817 r., wskazywał, że celem organizacji jest uświadamianie, a następnie zwalczanie wad i patologii ówczesnego społeczeństwa, „które z natury swojej nie mogą być prawem powściąganymi, są jednak dla społeczności bardzo szkodliwe, a u nas z dawna pospolite, i co groźna, że w powszechniejszym mniemaniu, za występki i wady nacyjęściej nie są poczytywane”¹¹⁷. Ten dydaktyczno-moralny cel organizacji był podany w kuszącym opakowaniu ironii, kpiny, drwiny, humorystycznych przycinków – rozbudzając śmiech i uzależniając wilnian od endorfin. Do Towarzystwa Szubrawców należeli m.in.: Kazimierz Kontrym, Jędrzej Śniadecki, Leon Borowski, Józef Zawadzki, Michał Dmochowski, Jan Wolfgang, Mikołaj Mianowski, Michał Baliński, Za-

¹¹⁵ S. Morawski, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie 1818–1825*, oprac. A. Czartkowski i H. Mościcki, Warszawa 1959, s. 474.

¹¹⁶ Z. Horodyński, *O Towarzystwie Szubrawców*, Lwów 1883, s. 2; J. Bieliński, *Szubrawcy w Wilnie...*, op. cit., s. 78–79; H. Mościcki, *Pod znakiem Orła i Pogonii. Szkice historyczne*, Lwów–Warszawa 1923, s. 58; Z. Skwarczyński, „*Wiadomości Brukowe*”, *wybór artykułów*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. VII.

¹¹⁷ *Kodex Szubrawski*, Wilno 1819, s. 6.

charyzmatyczny Niemczewski, Antoni Marcinowski. Michał Römer, Ignacy Chodźko¹¹⁸. Byli wśród nich zarówno wybitni profesorowie Uniwersytetu Wileńskiego, znani literaci, społecznicy, wydawcy, jak i światli reprezentanci ziemiaństwa.

Jakub Szymkiewicz należał do założycieli towarzystwa, uczestniczył w opracowaniu kodeksu szubrawskiego i został jego pierwszym prezesem¹¹⁹. W towarzystwie znalazło się grono jego najbliższych przyjaciół, kolegów z łóż masonskich, wśród nich byli inicjatorzy różnych akcji społecznych. Każdy z członków organizacji szubrawskiej otrzymywał pseudonim – w tej materii korzystano głównie z mitologii litewskiej i żmudzkiej. Jakuba Szymkiewicza określano mianem Perkunasa, Jędrzej Śniadecki to Sotwaros, Kazimierz Kontrym – Poklus, Leon Borowski – Pergrubis, Michał Baliński – Auszlawis, Antoni Marcinowski – Patelo. Pseudonimami posługiwano się w trakcie zebrań, a także do sygnowania artykułów w „Wiadomościach Brukowych”¹²⁰. Wśród członków wyróżniono dwie kategorie: urbanów – miejscowych, których można określić mianem członków rzeczywistych, oraz rustykanów – mieszkających na prowincji członków korespondentów. Wszyscy zobowiązywali się wcielać w życie ideały człowieka oświecenia, od urbanów zaś (do których należał Szymkiewicz) wymagano dostarczania tekstów do „Wiadomości Brukowych”¹²¹.

Szymkiewicz był twórcą pomysłu „Szlachcica na łąpacie” – postaci, która stała się znakiem rozpoznawczym Szubrawców. Rycina przedstawiająca odzianego w żupan szlachcica, siedzącego okrakiem na łąpacie, została zamieszczona na stronie tytułowej kodeksu szubrawskiego. Ten wizerunek stał się również główną grafiką „Wiadomości Brukowych”. W postać szlachcica na łąpacie wcielił się sam Szymkiewicz – tego pseudonimu używał w twórczości szubrawskiej. Autorem cyklu felietonów, prezentujących wędrówki szlachcica przemierzającego się na czarodziejskiej latającej łąpacie, jak ustalił Grzegorz Nieć¹²², jest bez wątpienia wileński lekarz¹²³. Szlachcic przemierzał przestrzeń, poruszając się wysoko ponad ziemią, a następnie dostawał się do domów przez komin. Dzięki czarodziejskiej łąpacie mógł pozostać niezauważony przez innych, dzięki czemu dokonywał

---

¹¹⁸ Z. Skwarczyński, „Wiadomości Brukowe”..., op. cit., s. XXVIII–XLVIII.

¹¹⁹ Z. Horodyński, op. cit., s. 18–19.

¹²⁰ Zob. D. Świerczyńska, *Pseudonimy „Wiadomości Brukowych”*, „Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza” 1972, t. VII, s. 137–166.

¹²¹ G. Nieć, *Jakub Szymkiewicz*..., op. cit., s. 37–41.

¹²² Za wyjątkiem „Drugiej wędrówki Szlachcica na łąpacie”.

¹²³ G. Nieć, *Jakub Szymkiewicz*..., op. cit., s. 90.

swobodnych obserwacji, które skrupulatnie relacjonował na łamach „Wiadomości Brukowych”. Satyra Szymkiewicza zasadza się głównie na ironii. Krytyce poddawał ekshibicje – procesy sądowe dotyczące podziału majątku między spadkobierców i wierzycieli; kontrakty, czyli zjazdy, podczas których brać szlachecka zawierała między sobą różnego rodzaju umowy dotyczące sprzedaży, dzierżaw, kupna, oddawania kapitałów pod zastaw, pożyczek; nieuctwo młodzieży szlacheckiej, której klejnot przeszkadza w nabyciu umiejętności pożytecznego rzemiosła. Jednym z istotniejszych wątków, występujących w satyrze Szymkiewicza, była kwestia włościańska, zwłaszcza trudne realia egzystencji chłopów – wyzyskiwanych, cierpiących głód, niemających żadnej prawnej ochrony. Szlachcic na łopacie znał opisywane problemy i trudne realia życia niższych warstw, a obrazy przez niego rysowane były sugestywne i choć wywoływały śmiech, to pozostawiały czytelnika z gorzką refleksją. Rysowane przez Szymkiewicza postacie i postęпки były żywe, realistyczne i najczęściej prezentowały i ośmieszały konkretne osoby. Stanisław Morawski pozostawił następujący opis czasopisma: „Wyrivano je sobie po całym kraju. Znalazłbyś je równie w pałacach, jak w szynkach. Szlachcic na zaczarowanej łopacie wciskał się wszędzie w mieście i na wsi, a siał plotki na zabój i drwił bez miłosierdzia żadnego. Strach paniczny, czy tam kto swego nie znajdzie portretu, dodawał ciekawościom ostrogi”¹²⁴.

Testament Jakuba Szymkiewicza

Działalności szubrawskiej i praktyce lekarskiej Szymkiewicza zaczęła przeszkadzać choroba. W 1816 r., jeszcze przed założeniem Towarzystwa Szubrawców, zachorował na gruźlicę¹²⁵. Do połowy 1818 r. pomimo postępującej „słabości płuc” pozostawał aktywny na wszystkich polach – pracował nad publikacją o pijaństwie, wprowadził reformę łoży Gorliwy Litwin, brał udział w pracach nad powołaniem Towarzystwa Szubrawców i pisał felietony do „Wiadomości Brukowych”. Stanisław Małachowski-Łempicki nadmienia, że z powodu ciężkiej choroby nie mógł być ani razu na posiedzeniu łoży Gorliwy Litwin Reformacyjny¹²⁶. W Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Warszawie został przesunięty z grona członków rzeczywistych do grupy członków-kore-

---

¹²⁴ S. Morawski, op. cit., s. 474.

¹²⁵ D. Triponienė, V. Triponis, *Pirmoji Chirurgijos klinika Lietuvoje ir jos kūrėjai*, „Lietuvos chirurgija” 2022, t. 21, s. 204–214.

¹²⁶ S. Małachowski-Łempicki, op. cit., s. 101.

spondentów¹²⁷. Pogarszający się stan zdrowia spowodował, że opuścił swoją wileńską kamienicę w maju 1818 r. i udał się do majątku w Tukielach w powiecie wiłkomierskim. Tam spędził ostatnie miesiące życia. Zmarł 6 listopada 1818 r. w Tukielach i tam został pochowany¹²⁸.

Na wykonawców sporządzonego testamentu wyznaczył najbliższych przyjaciół: Mikołaja Mianowskiego, Kazimierza Kontryma, Jana Wolfganga, Michała Dmochowskiego, Karola Tymowskiego i Ambrożego Kozięła. Testament został złożony u Mikołaja Mianowskiego¹²⁹. Dokument świadczy o zamożności Szymkiewicza, który dzięki praktyce lekarskiej zgromadził pokaźne sumy pieniężne i majątek ziemski. Zapisy na cele dobroczynne przypieczętowały postawę filantropijną, którą realizował za życia. Do najważniejszych fundacji należy suma 1070 czerwonych złotych, którą przeznaczył na „muzyków profesjonalistów wileńskich”¹³⁰, czyli na projekt utworzenia konserwatorium muzycznego w Wilnie¹³¹. Suma z wyprzedazy dzieł drukowanych została przeznaczona na założenie „szkoły rzemieślniczej” w Wilnie, a kwotę 1500 czerwonych złotych zapisano na edukację ubogiej młodzieży w gimnazjum (1 ucznia ze stanu włościańskiego, 1 ucznia ze stanu mieszczańskiego oraz 1 ucznia ze stanu szlacheckiego)¹³². Uczynił również zapis 300 czerwonych złotych, która to kwota trafiła do sum kapitałowych Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności¹³³.

Dokumenty z egzekucji testamentu Jakuba Szymkiewicza rozwiewają wątpliwości dotyczące jego rodziny. Jedynym sukcesorem wymienionym przez testatora był Kazimierz Augustowski – siostrzeniec Szymkiewicza, który otrzymał kamienicę w Wilnie oraz wszystkie ruchomości znajdujące się w jego wileńskim mieszkaniu. Dokumenty, odnoszące się do egzekucji testamentu, odnotowują również inne osoby spokrewnione z lekarzem: małoletniego Józefa Szymkiewicza (ucznia szkoły w Rosieniach), bratanka testatora – syna Dominika Szymkiewicza. Jak wynika z dokumentów, podczas następujących czynności wykonawczych pojawiły się kolejne osoby zainteresowane spadkiem. Rodzony brat Jakuba Szymkiewicza – Dominik – wystąpił o prawo do spadku dla jeszcze dwóch

---

¹²⁷ G. Nieć, *Jakub Szymkiewicz...*, op. cit., s. 75.

¹²⁸ Idem, *Szymkiewicz Jakub...*, op. cit., s. 252.

¹²⁹ LMAVB, sygn. F7-291, *List Mikołaja Mianowskiego do Jana Wolfganga*, 21 listopada 1818, k. 36.

¹³⁰ *Wiadomość o znajdujących się w Okręgu Cesarskiego Wileńskiego Uniwersytetu funduszach...*, „Dzieje Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej” 1821, s. 440.

¹³¹ D. Beauvois, op. cit., s. 269.

¹³² *Wiadomość o znajdujących się w Okręgu...*, op. cit., s. 440–441.

¹³³ *Rachunek roczny przychodu i rozchodu Kasy Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności*, Wilno 1818.

małoletnich synów: Mateusza i Stanisława¹³⁴. Niestety dokumentacja nie jest doprowadzona do końca i nie wiadomo, jak zakończyły się zabiegi Dominika. W dokumentach Mianowskiego znajduje się wiadomość o jeszcze jednym dobroczynnym funduszu – złożonym na ręce przełożonej szpitala siostr miłosierdzia w Wilnie¹³⁵. Testament potwierdza, że Jakub Szymkiewicz nie założył własnej rodziny. Swoje krótkie, ale niezwykle intensywne życie poświęcił na realizację idei poprawy losu niższych warstw społecznych. Głoszone poglądy – zarówno te zawarte na kartach prac naukowych, jak i w satyrycznych felietonach „Wiadomości Brukowych” – wcielał w życie. Jako jeden z pierwszych właścicieli na Litwie uwłaszczył chłopów w swoich dobrach i zadbał o zabezpieczenie ich domostw¹³⁶. Był społecznikiem-praktykiem – dostrzegał przyczyny pauperyzacji i starał się je niwelować różnymi sposobami: docierał do ubogich chorych i udzielał im pomocy, publikował podręczniki medyczne, uczestniczył w ruchu masońskim, wreszcie wcielił się w postać Szlachcica na łopacie, wykorzystując oręż satyry do wzięcia w obronę wyzyskiwanych chłopów i krytyki obskurantyzmu.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, sygn. F7-291, *List Mikołaja Mianowskiego do Jana Wolfganga*, 16 listopada 1809.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, sygn. F7-291, *List Mikołaja Mianowskiego do Jana Wolfganga*, 21 listopada 1818.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 1135/4/46, *Sprawa testamentu Jakuba Szymkiewicza znaleziona w papierach po prof. Mikołaju Mianowskim*.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 1472/1/1, *Wileńskie Towarzystwo Dobroczynności, Ustawy Towarzystwa Dobroczynności*.

Druki współczesne

Frank J., *Pamiętniki*, tłum. W. Zahorski, t. 1, Wilno 1913.

„Kurier Litewski” 1818, nr 96, 29 listopada.

Jundziłł S., *Pamiętniki życia księdza Stanisława Jundziłła*, wyd. A.M. Krupiel, Kraków 1905.

Kodex Szubrawski, Wilno 1819.

¹³⁴ Lietuvos valstybės istorijos archyvo, F. 1135/4/46, *Sprawa testamentu Jakuba Szymkiewicza znaleziona w papierach po prof. Mikołaju Mianowskim*, k. 1–14.

¹³⁵ Ibidem, k. 13.

¹³⁶ G. Nieć, *Jakub Szymkiewicz...*, op. cit., s. 77.

- Morawski S., *Kilka lat młodości mojej w Wilnie 1818–1825*, oprac. A. Czartkowski, H. Mościcki, Warszawa 1959.
- Rachuba A. (oprac.), *Rejestry popisowe pospolitego ruszenia szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1621 r.*, Warszawa 2015.
- Rachunek roczny przychodu i rozchodu Kassy Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności*, Wilno 1818.
- Szymkiewicz J., *Dzieło o pijaństwie*, Wilno 1818.
- Szymkiewicz J., *Nauka chirurgii teorycznej i praktycznej*, t. 1–2, Wilno 1806.
- Szymkiewicz J., *Nauka o chorobach dzieci*, Wilno 1810.
- Szymkiewicz J., *O utrzymaniu zdrowia w czasie zaraźliwych chorób*, „Dziennik Wileński” 1806, nr 12.
- Wiadomość o przychodzie, wydatkach i czynnościach Instytutu Macierzyństwa Wileńskiego [...]*, „Dzieje Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej” 1820.
- Wiadomość o znajdujących się w Okręgu Cesarskiego Wileńskiego Uniwersytetu funduszach...*, „Dzieje Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej” 1821.
- Zdanie sprawy Trzeciego Wydziału Towarzystwa Wileńskiego Dobroczynności z roku 1818 i 1819 [...]*, „Dzieje Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej” 1820.

Opracowania

- Ausz M., *The Piarist School in Raseiniai*, „Res Historica” 2021, nr 51.
- Barański J., *Cnoty lekarza w polskiej lekarskiej myśli filozoficzno-moralnej w XVIII i XIX wieku*, „Medycyna Nowożytna” 2019, t. 25, z. 1.
- Beauvois D., *Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803–1832*, t. I: *Uniwersytet Wileński*, Rzym–Lublin 1991.
- Bieliński J., *Cesarskie Towarzystwo Lekarskie Wileńskie, jego prace i wydawnictwa (1806–1864)*, Warszawa 1890.
- Bieliński J., *Doktorowie medycyny promowani w Wilnie*, Warszawa 1886.
- Bieliński J., *Stan nauk lekarskich za czasów Akademii Medyko-Chirurgicznej Wileńskiej, bibliograficznie przedstawiony: przyczynek do dziejów medycyny w Polsce*, Warszawa 1888.
- Bieliński J., *Szubrawcy w Wilnie (1817–1822). Zarys historyczny*, Wilno 1910.
- Bieliński J., *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. II i III, Kraków 1899–1900.

- Błaszczyk G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. V, Warszawa 2016.
- Bołdyrew A., *Pijaństwo i alkoholizm w piśmiennictwie Królestwa Polskiego w XIX i na początku XX wieku. Aspekty społeczne, pedagogiczne i kulturowe*, Łódź 2019.
- Boniecki A., *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI*, Warszawa 1887.
- Bujak W., *Początki pediatrii w Polsce*, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego” 1938, R. 14, z. 1.
- Chodźko J., *Pan Jan ze Świsłoczy kramarz wędrujący: dziełko uznane przez Rząd Cesarskiego Wileńskiego Uniwersytetu za użyteczne dla szkół parafialnych*, Wilno 1924.
- Ciechanowicz J., *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. V, Rzeszów 2001.
- Gajda Z., *Z historii stomatologii. Jakub Szymkiewicz – u źródeł polskiej ortodontyki*, „Journal of Stomatology” 2010, nr 63/12.
- Gąsiorowski L., *Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej w Polsce od czasów najdawniejszych aż do najnowszych*, t. III, Poznań 1854.
- Gizowski M., Knyżewski K., „Towarzystwo Szubrawców” jako asumpt w procesie kształtowania myśli filozoficzno-pedagogicznej w XIX wieku, „Paideia” 2021, nr 3.
- Hass L., *Wolnomularstwo w Europie Środkowoschodniej w XVII i XIX wieku*, Wrocław 1982.
- Hordyński Z., *O Towarzystwie Szubrawców*, Lwów 1883.
- Ilgiewicz H., *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe w XIX wieku*, Toruń 2005.
- Kamińska J., *Universitas Vilnensis 1793–1803. Od Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego do Imperatorskiego Uniwersytetu Wileńskiego*, Warszawa 2012.
- Klimka L., *Jokūbas Šimkevičius (1775–1818) – gydytojas, visuomenininkas, filantropas*, „Medicinos Istorija ir Praktika” 2011, t. 17, nr 4.
- Konopka S., *Polska bibliografia lekarska XIX wieku (1801–1900)*, t. X, Warszawa 1981.
- Korybut-Marciniak M., *Dobroczyenne Wilno. Pomoc chorym i ubogim w Wilnie w I połowie XIX w.*, Olsztyn 2014.
- Korybut-Marciniak M., *Działalność dobroczynna zakonów i zgromadzeń zakonnych w Wilnie w końcu VIII i pierwszej połowie XIX wieku*, „Echa Przeszłości” 2010, t. IX.
- Korybut-Marciniak M., *Działalność Wydziału Ratowania Chorych Wileńskiego Towarzystwa dobroczynności w pierwszych deka-*

- dach XIX wieku*, [w:] J. Kita, M. Korybut-Marciniak (red.), *Życie prywatne Polaków w XIX wieku. „Marginesy”*, t. IV, Łódź–Olsztyn 2021.
- Korybut-Marciniak M., *Kuchnia ubogich. Elity intelektualne Wilna wobec zjawiska głodu w I połowie XIX w.*, [w:] J. Kita, M. Korybut-Marciniak (red.), *Życie prywatne Polaków w XIX wieku. „Wokół stołu”*, t. XI, Łódź–Olsztyn 2023.
- Korybut-Marciniak M., *Przy obcym mundurze – żony carskich oficerów*, [w:] L. Michalska Bracha, M. Korybut-Marciniak (red.), *Między irredentą a kolaboracją. Postawy społeczeństwa polskiego w latach niewoli „W obcym mundurze”*, Warszawa 2013.
- Korybut-Marciniak M., *Stosunek caratu do polskiej działalności dobroczynnej w Wilnie w I połowie XIX w.*, „*Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX Wieku*” 2015, t. 14.
- Korybut-Marciniak M., *Wileńskie damy dobroczynne w pierwszych dekadach XIX wieku – motywacje, działania, postawy*, [w:] M. Korybut-Marciniak, M. Zbrzeźniak (red.), *Życie prywatne Polaków w XIX wieku. „Portret kobiety” – Polki realiach epoki*, t. I, Łódź–Olsztyn 2014.
- Magowska A., *Empirycznie czy racjonalistycznie? Dylematy i praktyka medycyny uniwersyteckiej w Wilnie w latach 1781–1842*, Poznań 2015.
- Małewski Cz., *Rody szlacheckie na Litwie w XIX wieku. Powiat lidzki*, Wilno 2005.
- Małachowski-Łempicki S., *Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776–1822. Dzieje i materiały*, Wilno 1930.
- Mościcki H., *Pod znakiem Orła i Pogonii. Szkice historyczne*, Lwów–Warszawa 1923.
- Nawrot D., *Litwa i Napoleon w 1812 roku*, Katowice 2008.
- Nieć G., *Szymkiewicz Jakub „Szlachcic na łopacie”. Satyryczny reporter „Wiadomości Brukowych”*, Kraków 2006.
- Nieć G., *Szymkiewicz Jakub*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. L/2, z. 205, Warszawa–Kraków 2015.
- Niesiecki K., *Herbarz polski*, t. VIII, Lipsk 1841.
- Ostrowska T., *Pierwszy polski traktat o pijaństwie z 1818 r.*, Warszawa 1987.
- Ostrowska T., *Przedstawiciele nauk medycznych i ich działalność naukowa w Warszawskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk (1800–1832)*, Wrocław 1982.

- Pigoń S., *Kampania przeciwmasońska w Wilnie, 1817*, „Ateneum Wileńskie” 1933, R. VII.
- Rosiak S., *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia*, Wilno 1933.
- Rosiak S., *Zakład Dzieciątka Jezus w Wilnie*, Wilno 1934.
- Sioda T., Thorley V., *Tongue-tie in Newborns – a History of Changing Medical Attitudes*, „Logopedia” 2023, t. 52/1.
- Skwarczyński S., *Kazimierz Kontrym*, PSB, t. XIII, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968.
- Skwarczyński Z., *Kazimierz Kontrym. Towarzystwo Szubrawców. Dwa studia*, Łódź 1961.
- Stankiewicz-Kopeć M., *Modernizacja gorzelniarna terenów wiejskich*, „Perspektywy Kultury” 2020, nr 31.
- Strojnowski J., *Mianowski Mikołaj*, PSB, t. XX, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.
- Strzeмиński I., *Stan sanitarny Wilna w pierwszym dwudziestopięcioleciu XIX-go wieku*, [w:] *Księga pamiątkowa na uczczenie setnej rocznicy urodzin Adama Mickiewicza (1798–1898)*, t. II, Warszawa 1898.
- Szczepankowski B., *Z historii polskiej surdopedagogiki. Trudne początki*, „Studia Edukacyjne” 2017, nr 45.
- Szenajch W., *Główne etapy rozwoju pediatrii*, Warszawa 1965.
- Szymkiewicz J., *Nauka chirurgii teorycznej i praktycznej*, t. 1–2, Wilno 1806.
- Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna*, t. XVII, Kraków 1929.
- Wnuk M., Purandare B., Marcinkowski J., *Struktura spożycia alkoholu w Polsce w ujęciu historycznym*, „Problemy Higieniczno-Epidemiologiczne” 2013, nr 94/3.
- Zahorski W., *Zarys dziejów Cesarskiego Towarzystwa Lekarskiego w Wilnie (1805–1897)*, Warszawa 1898.
- Zan T., *Notatki pamiętnikarskie*, [w:] H. Mościcki (oprac.), *Z filareckiego świata: zbiór wspomnień z lat 1816–1824*, Warszawa 1924.
- Крылов-Толстикевич, *Русские врачи начала XIX – XX вв. Новая редакция: крат. мед. биограф. слов.*, Москва 2016, <https://archive.ph/2013.04.17-085209/http://www.proza.ru/2012/12/27/678>.
- Skwarczyński Z., „*Wiadomości Brukowe*”, wybór artykułów, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962.
- Świerczyńska D., *Pseudonimy „Wiadomości Brukowych*, „Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza” 1972, t. VII.
- Triponienė D., Triponis V., *Pirmoji Chirurgijos klinika Lietuvoje ir jos kūrėjai*, „Lietuvos chirurgia” 2022, t. 21.